

Kouzlo pohanství

SERIÁL CESTA K DUCHU(4)

V závěru pohledu na situaci dnešního člověka, kterou jsme přirovnali k dědičnému otroctví, jsme vyslovili naději, že existuje cesta z tohoto otroctví do svobody. Připomněli jsme si otroka starověku, který mohl hledat zástupné vykoupení, usilovat o sebevykoupení nebo doufat ve vykoupení z milosti, a tyto možnosti jsme prostě přenesli na člověka jako otroka hmoty. Naše naděje však zatím není podložena. Chceme-li předpokládat, že dnešní člověk může najít osvobození, musíme ukázat, jak by v jeho případě cesty vykoupení vypadaly, a vysvětlit, zda by byly skutečně funkční.

Metody vedoucí k duchovnímu osvobození člověka jsme shrnuli pod pojem náboženství. Nemá-li se však jednat jen o pouhou novou definici tohoto pojmu, musíme doložit, že náboženství ve svých již existujících formách skutečně nabízí možnost vykoupení. Proto si postupně probereme každou ze tří cest, které jsme poznali v podobenství o člověku otročícím hmotě, a pokusíme se najít příklady jejich uplatnění ve známých náboženských soustavách.

DUCHOVNÍ ZÁSTUPCI A LID

Nejstarší náboženskou metodou, která provázela lidstvo už od úsvitu kultury, bylo zástupné vykoupení. Jeho nespornou předností vůči ostatním dvěma metodám bylo, že nekladlo žádné zvláštní podmínky na jednotlivého člověka ani na vývojový stav světa. Nezaručovalo sice osobní duchovní svobodu jednotlivému člověku, ale svou nepodmíněností umožňovalo každému, aby plodů svobody využíval.

Jako nejnázornější příklad náboženské struktury založené na zástupném vykoupení nám může posloužit lidské společenství, které je poměrně uzavřené vůči svému okolí a zároveň dostatečně malé na to, aby si každý jeho člen mohl vytvořit osobní vztah ke všem ostatním. Takovým společenstvím býval odedávna rod nebo kmen, který společně žil a společně si opatroval potravu. Role jednotlivců uvnitř skupiny byly dány jejich tělesnými možnostmi, tedy hmotnou skutečností – tělo ženské či mužské, mladé či staré předurčovalo člověka k určitým úkolům v rámci celku. Uprostřed kmene však stál jeden jeho člen, který nebyl zákonu hmoty podřízen. Jeho zvláštní role odpovídala úloze zástupně vykoupěného otroka – měl ostatním zprostředkovávat kontakt se svobodným světem, tedy se světem dokonalého a nezávislého Ducha.

Tento zástupce – kněz, šaman, kouzelník – býval zpravidla už v dětství vybrán svým předchůdcem jako nejschopnější z kmene a podroben náročnému výcviku, který ho osvobodil od tělesných zákonů natolik, aby byl schopen nezkaleně vnímat vyšší zákonitosti Ducha a zprostředkovat duchovní skutečnost svým soukmenovcům. Byl vyřazen z běžného života a oproštěn od pozemských povinností, aby mohl všechny své síly a schopnosti věnovat úkolu, pro nějž byl vyvolen. Byl nositelem kultury kmene a představitelem jeho identity; proto se ostatní plně podřizovali jeho autoritě.

Kmen musel odolávat náporům okolního světa, do jehož skrytých souvislostí měl jedině šaman dostatečný vhled. Neřídít se jeho pokyny – jakkoli se povrchnímu pohledu mohly zprvu jevit nepochopitelné nebo i nesmyslné – znamenalo zahynout, naslouchat jeho radám naopak znamenalo povznést se nad bezprostřední hmotnou nutnost. Pro členy kmene nebyla nejdůležitější sama tato účast na duchovní svobodě, ale především množství praktických důsledků, které z ní plynuly. Šaman se například dokázal uvést do stavu, v němž komunikoval s duchem táhnoucích zvířat nebo s duchem počasí, a byl pak schopen dovést kmen k místu, které slibovalo nejlepší úlovek, nebo nachystat včas kmen na mimořádně tuhou zimu; dokázal však rovněž zvláštním obřadem připravit příslušníky kmene tak, aby byli při lovu silnější a rychlejší, nebo aby lépe snášeli nevyhnutelný chlad.

Tutéž náboženskou strukturu, jakou představuje kmen se svým šamanem, nacházíme ve starověkých teokraciích. Pohlédneme-li například na uspořádání společnosti ve starém Egyptě, spatřujeme totéž rozdělení na lid a duchovní zástupce; jen velikost společenství je v tomto případě mnohonásobně větší, a proto na místě jediného šamana stojí celá třída kněží. Vše, co jsme pozorovali na příkladu šamana, můžeme vidět i v případě egyptského kněžstva – kněžský dorost je vybírán z nejschopnějších příslušníků lidu a podrobován nelehkému výcviku v chrámových okrcích, kde kněží žijí osvobozeni od zevních povinností, aby mohli své síly soustředit na spojení s Duchem; cesta ke svobodě se lidu neotvírá přímo, ale jen prostřednictvím této třídy vyvolených, k nimž mají prostí Egyptané bezmeznou důvěru; vyvolení jsou ovšem vázáni k lidu odpovědností a povinnostmi neohrazené péče. Je to vztah symbiózy, společného úsilí s cílem vykoupení, v němž duchovní svobody nedosahuje jedinec přímo, nýbrž prostřednictvím celku, který se dokáže chovat jako osvobozená bytost.

SÍLA TRADICE

Náboženství přírodních národů a náboženství starověkých kultur, která někdy shrneme širokým pojmem »pohanství«, jsou nejnázornější příklady duchovního uplatnění metody zástupného vykoupení. Mezi náboženskými soustavami dnešní doby již tuto metodu v čisté formě nenajdeme – ani u současných přírodních národů, které si dosud podržely kmenovou strukturu i úřad duchovního zástupce, ani v poslední teokracii světa, zničené před půlstoletím komunistickým vpádem do Tibetu, ani v novopohanských školách. Ve všech těchto náboženských proudech se k metodě zástupného vykoupení přidružují prvky, které vycházejí ze druhých dvou metod, ze sebevykoupení a z vykoupení z milosti. Na druhé straně ovšem narážíme téměř v každém náboženství současnosti, ať už staví na libovolné hlavní metodě, na prvky metody zástupného vykoupení.

V dnešní době již nenajdeme v žádném náboženském systému vyvolené zasvěcence, kteří by svou rolí přesně odpovídali šamanům dávných přírodních kmenů nebo kněžím starověkých teokracií. Ani u rolí velmi podobných už dnes neplatí princip důsledného výběru nejlepších z lidu a výcviku, který lze provádět jen v oddělení od světa. Mizí i hranice mezi duchovními zástupci a lidem – vyvolený už neprochází dokonalou proměnou jako jeho pradávni předchůdci, ale zůstává do jisté míry člověkem z lidu, a naopak člověk z lidu už není odkázán jen na zprostředkování zasvěcenců, ale může se sám vydat svou osobní náboženskou cestou. Zachován však zůstal princip zástupnosti samé – člověk, který využívá metody zástupného

vykoupení, setrvává v osobním otroctví, ale nalézá si ve svobodném světě někoho, na jehož pomoc se může spolehnout, něco, oč se může opřít.

Pomoc a opora ze světa Ducha, spojení s Pravdou a Dobrem prostřednictvím vyvolených osob, určitých pravidel života nebo předepsaných obřadů, dávají člověku možnost užívat plodů svobody, i když zůstává ujařmen hmotou. Kdybychom narušili toto spojení, vzali bychom člověku možnost účasti na svobodě, uzavřeli bychom mu přístup k Duchu. Důležitým rysem zástupného vykoupení je proto absolutní platnost a nezpochybnitelnost prostřednických osob, pravidel a obřadů. Častým doprovodným prvkem je důraz na dlouhé nebo dokonce věčné trvání náboženské tradice, protože to je pro člověka potvrzením, že dotyčný systém je ověřen zkušeností mnoha pokolení, a zárukou, že bude fungovat i do budoucna.

Všude, kde se na náboženském poli setkáváme s autoritou stojící vně jednotlivého člověka, všude, kde je náboženská praxe podepřena pradávnu tradicí nebo požadavkem věčné platnosti, uplatňuje se metoda zástupného vykoupení. Někdy je jen doplňkovým prvkem, mnohdy ovšem zůstává hlavní cestou i v systémech, které se v jiných ohledech výrazně odlišují od starých pohanských náboženství. Příkladem nám může být římskokatolické pojetí tradice a církevní autority, ale právě tak absolutní platnost Bible hlásaná některými evangelikálními směry, které římskokatolickou církev za tentýž vztah k tradici ostře kritizují, nebo také nezpochybnitelná závaznost zákona, již znají ortodoxní židovství a islám. Vztahem k tradici a k autoritě, který určuje způsob přibližování člověka k Duchu, jsou tyto zdánlivě protichůdné systémy blízké jak dávnému pohanství, tak dnešním lidovým náboženstvím Indie, Číny nebo Japonska. Cesta zástupného vykoupení je totiž stará jako lidstvo samo a pro velkou část lidstva je stále atraktivní.

HROZBA PRÁZDNÉ SLUPKY

Tisíce let úspěšného uplatňování nejstarší metody náboženské praxe můžeme vskutku pociťovat jako určitou záruku její funkčnosti. Náboženské soustavy založené na tradici a autoritě vytvořily nesmírné kulturní bohatství a daly lidstvu řadu vynikajících osobností, velkých vzorů a duchovních učitelů. Přestože jejich vůdčím motivem není osobní osvobození jednotlivého člověka, jsou jejich vyznavači fakticky svobodnější než ti, kdo se na žádnou cestu k Duchu nevydali. Otroctvím, v němž se ze své podstaty ocitá, je totiž pozemský člověk omezován mnohem méně, může-li se opřít o absolutní skutečnost, která tomuto otroctví nepodléhá; v zrcadle absolutna vidí sebe sama zvenčí, získává nadhled a tím i schopnost sebezpoznání a sebezproměny.

V neměnném trvání cest zástupného vykoupení je však skryta i jejich základní slabina. Duše dnešního člověka se v mnohém odlišuje od duše dávného tunguzského lovce nebo egyptského rolníka. Co bylo před tisíci lety samozřejmé a zcela přirozené – bezvýhradné přijímání tradice a autority na straně lidu a naprostá nezištnost a zodpovědnost na straně těch, kdo tradici a autoritu pěstovali a zastupovali – toho dosahuje dnešní člověk jen zvýšenou sebekázní spojenou s vědomím přítomnosti Ducha. Nedostává-li se těchto kvalit člověku, který má tradici chránit a udržovat, začne své pozice dříve nebo později využívat k osobnímu prospěchu; místo aby ostatní osvobozoval, začne je ovládat, místo aby pomáhal uspokojovat potřeby těch, za něž odpovídá, stupňuje a sytí jen svou vlastní žádost

po požitku. Stejně osudný je ovšem nedostatek sebekázně a duchovního vědomí v případě prostého věřícího – zevní autoritou zprostředkovaná skutečnost Ducha bez náležité vnitřní účasti nedokáže proniknout a naplnit duši člověka a zůstává pouhou zevní formou, přestává být náboženskou praxí a stává se pouhou praxí, zvykem, který – jak jsme viděli – naopak zotročuje člověka víc a víc. Stačí si připomenout množství zažitých obyčejů naší kultury, od vánočních dárků po návštěvu hrobů o Dušičkách – všechny tyto úkony byly původně nástroji k pro duchovňování člověka; dnes jsou však pro mnoho lidí jen svazujícími zvyklostmi, které je od Ducha spíše vzdalují. Lákavá svou otevřeností a nepodmíněností je cesta zástupného vykoupení – pro dnešního člověka však zároveň skrývá různá nebezpečí. Od chvíle, kdy se v duších lidí probudila touha zkoumat a poznávat na vlastní pěst, nemohla být proto tato nejstarší metoda jedinou přístupovou cestou k Duchu. Bylo nutné, aby se lidstvu otevřely nové náboženské metody, aby doplnily onu nejstarší a aby umožnily vznik nových náboženských soustav, v nichž první metoda hraje jen roli doplňkovou nebo zcela podružnou.

Milan M. HORÁK